

Відгук

офіційного опонента на дисертацію Кравчука Леоніда Васильовича «Суспільно-політичні та соціально-економічні трансформації на Тернопільщині (вересень 1939 – червень 1941 рр.)», подану до захисту на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Користуючись різноманітними джерелами, насамперед широким колом розсекречених архівних документів, сучасна історіографія зробила вагомий крок вперед у вивченні проблем радянського тоталітаризму, в осмисленні складних і драматичних сторінок нашого недавнього минулого.

Цій тематиці присвячено чимало серйозних наукових праць, які відтворюють ключові етапи становлення і розвитку радянського суспільства, основні аспекти суспільно-політичного, соціально-економічного, культурно-освітнього, церковно-релігійного життя України зазначеного періоду.

Однак зрозуміло, що, попри очевидні здобутки, залишаються широкі перспективи подальших історичних досліджень, значні можливості для глибшого висвітлення суті радянської тоталітарної системи, особливостей її утвердження та функціонування в окремих регіонах України.

Тому докторська дисертація Л. В. Кравчука, присвячена процесові суспільних трансформацій на Тернопільщині у 1939–1941 рр., викликає значний науковий і пізнавальний інтерес, особливо з огляду на відсутність спеціального узагальнюючого дослідження з цієї теми.

Праця має логічну побудову, написана за проблемно-хронологічним принципом і містить всі основні структурні елементи, що передбачені нормативними документами: анотацію, список публікацій здобувача, перелік умовних позначень, вступ, сім розділів, 24 підрозділи, висновки, а також список використаних джерел (986 позицій) і додатки (ілюстрації, таблиці й документи).

Автор, залучивши значний фактичний матеріал, робить спробу всебічно дослідити процес становлення радянської тоталітарної системи на Тернопільщині. Здобувач аналізує радянізацію суспільно-політичного життя, перебудову сільського господарства, промисловості, невиробничої сфери і докорінні зміни, здійснені за радянським зразком у системі освіти та духовного розвитку краю.

Дисертація Л. В. Кравчука написана на достатній джерельній основі. Автор зробив посилання на матеріали трьох державних архівів України: Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного історичного архіву України, м. Львів, а також Державного архіву Тернопільської області. У тексті роботи і списку використаних джерел даються посилання на 10 фондів, 10 описів, 84 справи, переважно Державного архіву Тернопільської області.

Здобувач послався також на одну справу Архіву нових актів у Варшаві, але не вказав її точної назви (с. 423). Крім того, він широко залучив опубліковані документи партійних і радянських органів, збірники документів і матеріалів (у дисертації зроблено посилання на 24 збірники), статистичні довідники, біографічні збірники тощо. У роботі використано різноманітні матеріали тодішніх періодичних видань, газет і журналів, зокрема «Вільна Україна», «Вільне життя», «Комуніст», «Сталінським шляхом», «Красный библиотекарь».

Великий підрозділ автор присвячує історіографії проблеми, детально спиняється на працях радянських, сучасних українських і діаспорних учених, однак недостатньо уваги приділяє роботам зарубіжних авторів. При аналізі джерельної бази здобувач показує зміст залучених ним архівних фондів та окремих справ, в першу чергу Державного архіву Тернопільської області, перелічує використані в роботі збірники документів і матеріалів, а також вказує на інші важливі джерела. Слід зазначити, що документи Центрального державного архіву громадських об'єднань України і Галузевого державного

архіву Служби безпеки України в роботі наводяться за збірниками документів.

У праці викладаються теоретико-методологічні засади дослідження і дається авторське визначення поняття «радянiзація», але повторювати це визначення двічі – у вступі й підрозділі 1.3 – не було потреби (с. 26, 109). Дисертант порушує низку важливих наукових проблем, які показують тоталітарну природу радянської влади, відображають конкретні форми й методи політики сталінського режиму в Тернопільській області у початковий період Другої світової війни і водночас відтворюють складний, суперечливий характер здійснених перетворень, насамперед у соціальній і культурній сферах.

Дисертація містить значний фактичний матеріал, який стосується суспільно-політичного життя краю: утвердження сталінського режиму, формування партійних і радянських органів, створення комуністичних громадських організацій. Спираючись на документи партійних комітетів і виконкомів Рад, Л. В. Кравчук аналізує радикальні перетворення в економіці краю, особливо детально – в сільському господарстві, акцентуючи на застосуванні владою силових, адміністративних методів. Значну увагу здобувач приділяє перебудові невиробничої сфери – системи охорони здоров'я, торговельного й комунально-побутового обслуговування місцевого населення.

Окремий підрозділ присвячено проблемам освіти: дисертант показує її стан в західних областях України у 20–30-х роках ХХ ст., зокрема й на Тернопільщині, а також здійснені радянською владою перетворення у різних ланках – школах, середніх спеціальних і вищих навчальних, дошкільних і позашкільних закладах. Здобувач висвітлює зміст навчально-виховного процесу, проблеми матеріального і кадрового забезпечення, підкреслюючи ключове значення для влади політичного, ідеологічного виховання учителів, викладачів і молоді. Доволі докладно проаналізовано процес радянiзації в

інших сферах духовної культури, передусім діяльність преси і культурно-освітніх установ.

У висновках викладено найбільш важливі результати, одержані в дисертації, які містять формулювання розв'язаної наукової проблеми. У Додатках уміщено цікавий документальний і статистичний матеріал, який поглиблює науковий аналіз теми і доповнює окремі сюжети праці. Загалом робота свідчить, що здобувачу вдалося достатньо повно і глибоко висвітлити порушену тему, розкрити сутність, хід і наслідки політики радянізації на Тернопільщині в 1939–1941 рр. Дисертація відзначається актуальністю, науковою новизною і заповнює одну з прогалин у сучасній вітчизняній історіографії.

Позитивно оцінюючи працю Л. В. Кравчука, слід висловити деякі зауваження і пропозиції.

1. Викликає певні застереження побудова дисертації: окремі її розділи відчутно відрізняються між собою за обсягом і кількістю підрозділів. Перший розділ, який має допоміжний характер, налічує 80 сторінок, тоді як четвертий, що прямо стосується предмета дослідження, – лише 26. Деякі підрозділи непомірно великі, наприклад, історіографія проблеми – 44 сторінки, а деякі, навпаки, надто лаконічні: підрозділи 3.5 і 6.3 мають по сім з половиною сторінок, 3.2 – вісім з половиною, 3.1 і 7.1 – дев'ять і т. д. На нашу думку, не було потреби дрібнити третій розділ на шість підрозділів, тим паче, що зміст окремих підрозділів перехрещується (особливо у параграфах 3.1 і 3.2).

2. Більше уваги автору варто було б присвятити карально-репресивній політиці радянської влади, виділивши цю проблему в окремий розділ. У праці випали такі важливі сюжети, як розгортання руху опору сталінщині й розвиток церковно-релігійного життя. Відомо, що боротьба з національним рухом, українським і польським підпіллям, духовним впливом церкви була одним із пріоритетів у роботі владних структур, НКВС–НКДБ, залишалася вагомим складовою і важливим інструментом процесу радянізації. Тоді як

перебудову економічного і культурного життя автор прагне простежити у найменших деталях, наступ влади на релігію і церкву й масштабні репресивні акції сталінського режиму, зокрема здійснення ним чотирьох масових депортацій місцевого населення 1940–1941 рр., окреслює в загальних рисах у кількох абзацах.

3. Пишучи про проблеми в торгівлі, варто було б наголосити на її катастрофічному стані взимку 1939–1940 рр., вказати на небувалі черги до магазинів, про які органи НКВС регулярно повідомляли вищі інстанції. Здобувач надто категорично твердить про «відсутність позитивної динаміки в організації торговельного обслуговування населення» (с. 291): після того, як у березні 1940 р. Економічна рада при РНК СРСР і Політбюро ЦК ВКП(б) розглянули питання розвитку торгівлі на приєднаних територіях, її стан в регіоні дещо поліпшився. Крім того, у роботі трапляються технічні помилки: збій у нумерації сторінок у Змісті; відсутність окремих скорочень у Списку умовних позначень; певні повтори тексту у Вступі; при переході на радянську валюту перерахунок грошей здійснювався за тодішнім курсом: один карбованець дорівнював одному злотому (не 10-ти злотим, як твердить автор на с. 125) та ін.

Однак вказані зауваження і побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації Л. В. Кравчука. Вона написана на належному науково-теоретичному рівні, є цілісною і завершеною історичною працею. Зроблені автором висновки достатньо аргументовані, а результати дослідження належним чином апробовані. Зміст роботи цілком відповідає шифрові спеціальності «історія України» і відображений в авторефераті, монографії та статтях, опублікованих здобувачем у фахових та інших наукових виданнях.

На нашу думку, дисертація Л. В. Кравчука «Суспільно-політичні та соціально-економічні трансформації на Тернопільщині (вересень 1939 – червень 1941 рр.)» відповідає сучасним вимогам до таких робіт. Це оригінальна самостійна праця, в якій отримані нові науково обґрунтовані

результати, що в сукупності вирішують важливу, актуальну наукову проблему, а її автор Леонід Васильович Кравчук заслуговує присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент

В. К. Баран,

доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри нової та новітньої
історії України Східноєвропейського
національного університету імені
Лесі Українки

11 лютого 2020 р.

